

De rekeningen van het Bureel van Weldadigheid van Gorsem, 1911-1921

In iedere gemeente in ons land bestond er tot aan de gemeentefusies van 1976-1977 een Commissie voor Openbare Onderstand of COO. Vanaf 1977 werd de rol van de COO's overgenomen door de OCMW's. De COO's waren opgericht in 1926, als voortzetting van de voormalige Burelen van Weldadigheid en Commissies voor de Burgerlijke Godshuizen.

De Burelen van Weldadigheid, die in iedere gemeente instonden voor het verstrekken van hulp aan behoeftige inwoners van de gemeente, waren opgericht in 1797, toen België deel uitmaakte van de Franse Republiek. Oorspronkelijk werd er in elk kanton een Bureel van Weldadigheid opgericht, dat in het bezit gesteld werd van de bezittingen van de vroegere armentafels. In iedere gemeente bleef een hulpbureel bestaan. Dat stond in voor de verdelingen van hulp in de gemeente, maar moest daarvoor de middelen krijgen van het kantonnaal Bureel.

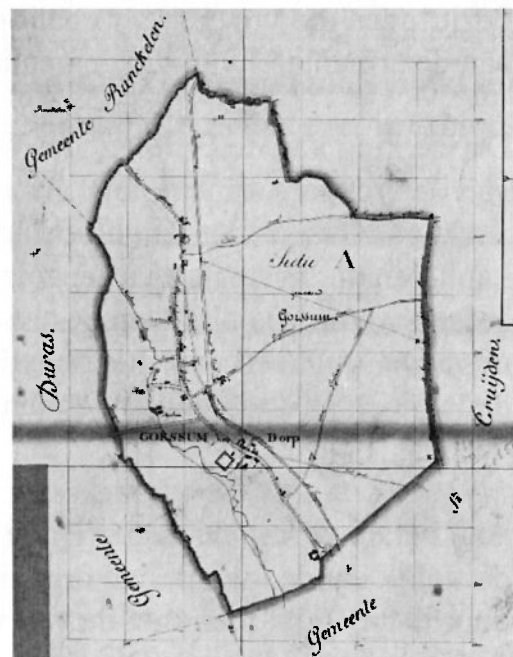
In 1822-1824 werden de wetten gepubliceerd die de inrichting inhielden van volwaardige Burelen van Weldadigheid in elke gemeente. Elk bureel verwierf de bezittingen die vroeger, voordat ons land bij de Franse Republiek gevoegd werd, aan de armentafel van die gemeente hadden toebehoord.

De werking van de Burelen van Weldadigheid was goed vergelijkbaar met die van de vroegere armentafels. Hun inkomsten kwamen grotendeels voort uit de pacht van hun landerijen, uit de betaling van oude renten en uit intresten van kapitalen die in staatswaardepapieren of bij aan de Staat verbonden spaarkassen belegd waren. De uitgaven bestonden zoals voorheen uit administratieve uitgaven, uitgaven voor het onderhoud van de bezittingen en vooral uit bedelingen en andere uitgaven ten voordele van de noodlijdenden in het eigen dorp.

Aan het einde van de negentiende eeuw werd het voor de Belgische overheid duidelijk dat de toenmalige organisatie van de armenzorg niet meer voldeed. Het duurde tot 1925, toen met de wet van 10 maart de Burelen van Weldadigheid en de Commissies voor de Burgerlijke Godshuizen – die tot dan toe de weeshuizen, hospitalen en rusthuizen hadden bestuurd – samengevoegd werden in een gemeentelijke Commissie voor Openbare Onderstand. Die nieuwe Commissie ging in 1926 in elke gemeente in België van start. In Gorsem, waar geen hospitaal, weeshuis of rusthuis was, en dus ook geen Commissie voor de Burgerlijke Godshuizen, bleef de verandering beperkt tot een naamsverandering.

In deze bijdrage wordt onderzocht hoe het in de periode van de Eerste Wereldoorlog gesteld was met de financiën van het Bureel van Weldadigheid van Gorsem. Om de cijfers uit de oorlogsjaren te kunnen vergelijken met die van voor en na de oorlog, beginnen wij dit onderzoek in 1911 en trekken wij het door tot 1921. Onze aandacht gaat vooral uit naar de vraag of er tijdens de oorlog meer mensen beroep deden op bijstand van het Bureel van Weldadigheid, of het Bureel tijdens de oorlog meer uitgaven moest doen en welke gevolgen dat eventueel had voor de financiële situatie van het Bureel.

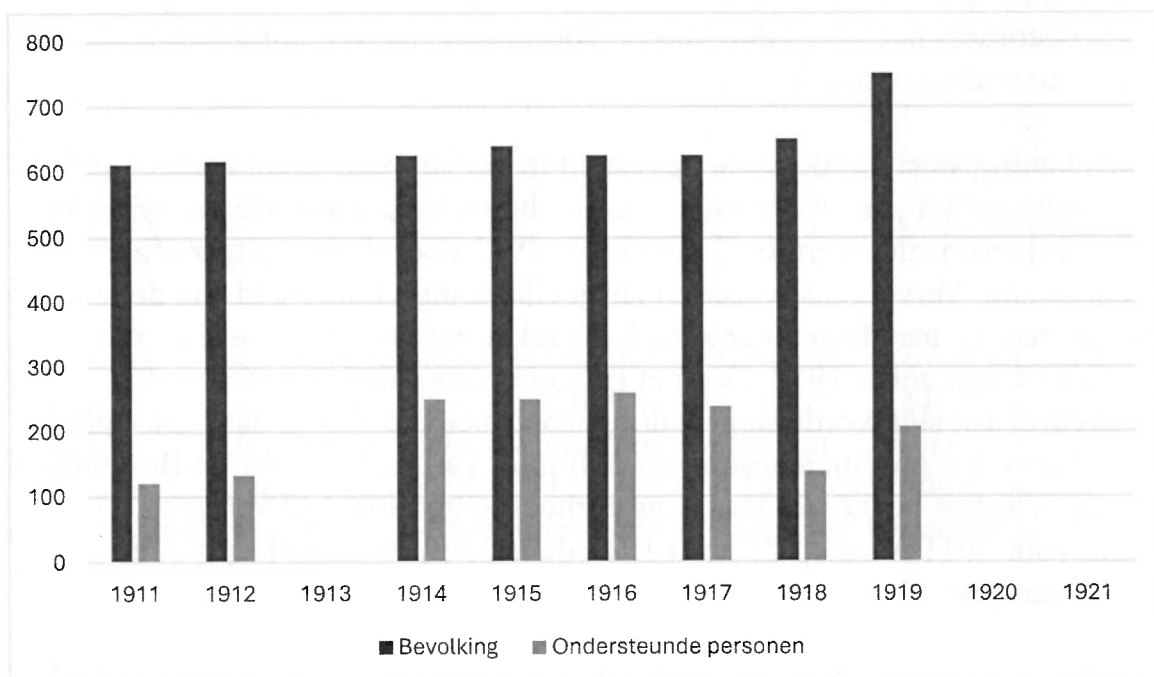
In de periode waarop deze bijdrage betrekking heeft, was Gorsem een stuk groter dan de gemeente die in 1970 fuseerde met Duras, Runkelen en Wilderen. Tot 1954 bestond Gorsem uit twee delen: het “dorp” en de “enclave Schelfhei”. Schelfhei lag tussen de gemeenten Binderveld en Nieuwerkerken. Schelfhei hoorde bij de gemeente Gorsem, hoewel het er volledig los van lag. In Schelfhei woonden meer mensen dan in Gorsem dorp. Het leven van de inwoners van Schelfhei was helemaal op Nieuwerkerken gericht. Daar gingen zij naar de kerk en daar gingen hun kinderen naar school. Het was dan ook een logische beslissing dat Schelfhei in 1954 van Gorsem werd losgemaakt en bij Nieuwerkerken gevoegd.

Deze bijdrage is gebaseerd op de inhoud van de jaarrekeningen van het Bureel van Weldadigheid van Gorsem voor de jaren 1911-1921¹. Van de ontvangers van de Burelen werd verwacht dat zij op iedere jaarrekening vermeldden hoeveel inwoners hun gemeente telde, hoeveel huishoudens steun kregen van het Bureel

¹ Rijksarchief Hasselt, *Archieven van het provinciebestuur van Limburg. Toezicht op het financieel beheer van de armenbesturen*, nr. 314.

en hoeveel personen die huishoudens vertegenwoordigden. De ontvanger van het Bureel van Gorsem hield zich meestal aan dat voorschrift, maar in 1913, 1920 en 1921 liet hij die cijfers onvermeld. In 1911 telde de ontvanger 612 inwoners in Gorsem. Dat aantal steeg geleidelijk tot 651 in 1918. In 1919 telde de ontvanger plots 752 inwoners in de gemeente. In 1911 en 1912 waren er in Gorsem respectievelijk 20 en 24 ondersteunde families. In 1914, toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, verdubbelde dat tot 49 huishouders, om daarna weer geleidelijk af te nemen. De plotse bevolkingsstijging in 1919 viel samen met een stijging van het aantal personen die beroep deden op steun van het Bureel.

In de jaren 1912-1921 is het Bureel van Weldadigheid van Gorsem samengesteld uit de voorzitter Jean Serdons, secretaris Frans Germeys en Guillaume Vanmechelen als derde lid. Jean Knapen is ontvanger.

De jaarrekeningen

Zoals ieder plaatselijk bestuur in de provincie, moest ook het Bureel van Weldadigheid van Gorsem jaarlijks een overzicht van zijn inkomsten en uitgaven ter controle aan het provinciebestuur voorleggen. Dat overzicht wordt

de *jaarrekening* genoemd. De jaarrekening werd jaarlijks volgens een vast stramien op voorgedrukte formulieren opgesteld.

Elke jaarrekening bestaat uit twee grote delen: een deel met de ontvangsten en een deel met de uitgaven. De ontvangsten worden opgesplitst in *gewone* ontvangsten, die jaarlijks voorkomen (pachten, intresten, toelagen) en *buitengewone* ontvangsten die enerzijds bestaan uit het saldo van het vorige jaar en uit uitzonderlijke inkomsten, zoals grote schenkingen of de opbrengst van de verkoop van bomen of houtgewas op land van het Bureel. Bij de uitgaven wordt hetzelfde onderscheid gemaakt. *Gewone* uitgaven hebben te maken met de wedde van de ontvanger, uitdelingen aan hulpbehoevenden, tussenkomsten in hun uitgaven en vergoedingen aan een geneesheer en een vroedvrouw voor de diensten die zij aan de armen van de gemeente verlenen. *Buitengewone* uitgaven hebben te maken met het onderhoud van het patrimonium of met beleggingen. Ook een eventueel negatief saldo van de voorgaande jaarrekening wordt als een buitengewone uitgave beschouwd.

De jaarrekening wordt in de regel opgesteld in het voorjaar of de zomer van het jaar dat volgt op het jaar waarop de rekening betrekking heeft. De jaarrekening van 1911 bijvoorbeeld, werd op 28 augustus 1912 door de ontvanger afgerond en ondertekend. Vervolgens wordt zij ter goedkeuring voorgelegd aan de leden van het Bureel en aan de gemeenteraad. De rekening van 1911 werd op die manier op 14 september 1912 door het Bureel en door de gemeenteraad goedgekeurd. Tot slot wordt zij grondig gecontroleerd en soms aangepast en verbeterd door het provinciebestuur en definitief vastgesteld door de Bestendige Deputatie. Voordat het zo ver was, was er meestal geruime tijd verlopen. De rekening voor 1911 werd op 25 april 1913 door de Bestendige Deputatie definitief vastgesteld.

De goedkeuring door de Bestendige Deputatie volgt tot in 1918, wanneer de rekening voor 1917 goedgekeurd wordt, gemiddeld een jaar na het opstellen van de rekening. Daarna – het provinciebestuur heeft na de oorlog wellicht andere katten te geselen – duurt het tot 9 september 1921 voordat de rekeningen voor 1918, 1919 en 1920 op dezelfde dag goedgekeurd worden.

928

De Voorzitter van het Duitsch burgerlijk Bestuur in vervanging van de Bestendige Deputatie van den Provincieraad van Limburg krachtens verordening van den Heer Generaal-Gouverneur in België van 26 April 1917;

Sluit de voorgaande rekening, met de opmerkingen en wijzigingen in de daartoe bestemde kolommen aangeteekend:

in ontvangsten op	Fr.	840	46
in uitgaven op	Fr.	663	66
diensvolgens bestaat er een <i>balig</i> slot van	Fr.	176	80

zegge *honderd zes en zeventig frank*
frank *achtzig* centiemen

HASSELT, den *11. October* 1917.

Der Präsident der deutschen Zivilverwaltung
in der Provinz Limburg,

51755

cy H
9 OCT 1917

Bazille

F

Tijdens de Eerste Wereldoorlog zet het Duitse bestuur de provinciegouverneur buiten spel. In zijn plaats wordt een Duitse bestuurder – Bazille – aangesteld als *Präsident der deutschen Zivilverwaltung in der Provinz Limburg*. De jaarrekeningen voor 1913, 1914, 1915, 1916, en 1917, die tijdens de oorlogsjaren aan het provinciebestuur worden voorgelegd, worden in zijn naam goedgekeurd.

Inkomsten

De gewone inkomsten van het Bureel van Weldadigheid van Gorseem bestaan ten tijde van de Eerste Wereldoorlog uit de opbrengsten van renten, intresten op beleggingen, pachten voor landerijen, de opbrengst van de verpachting van het jachtrecht en een toelage van de gemeente *bij gebrek aan inkomsten van het bureel*.

Renten kunnen op twee wijzen tot stand komen. Enerzijds kan het zijn dat een weldoener van de armentafel of van het Bureel een rente geschonken heeft. Het komt wel eens voor dat mensen in hun testament vastleggen dat zij hun goederen aan één of meerdere erfgenamen nalaten, maar dat bepaalde percelen belast worden met een rente die door hun erfgenaam jaarlijks aan het armenbureel betaald moet worden.

Een andere mogelijkheid is dat de armentafel of het Bureel geld uitgeleend heeft. Wanneer men in die tijd, toen er hier nog geen banken actief waren, een belangrijke som geld uitleende, werd daarvoor de techniek van de rentekoop gebruikt. Dat betekent dat de ontlener aan de lener een bepaald bedrag toevertrouwt, en dat de ontlener vervolgens jaarlijks recht heeft op de betaling van een afgesproken rente, die in de regel overeenkomt met de intrest op het ontleende kapitaal. Als garantie voor de stipte betaling van die rente wordt hij gevestigd op een onroerend goed van de lener. Zoals bij de eerste vorm van rentecreatie kan degene die recht heeft op een rente, wanneer de betaling van de rente achterwege blijft, voor de rechtbank het bezit vorderen van het goed dat met de rente belast is. Anders dan bij een lening is het bij een rentekoop niet de bedoeling dat het kapitaal terugbetaald wordt, hoewel die mogelijkheid wel bestaat. Veel vaker blijft die rente tientallen jaren of zelfs eeuwen bestaan, en blijven de opeenvolgende bezitters van het belaste goed verplicht de rente te betalen aan de persoon die op dat ogenblik de bezitter is van de rente. Renten kunnen immers doorgegeven worden, aan erfgenamen bijvoorbeeld, maar zij kunnen ook verkocht of weggeschonken worden.

In 1911 int het Bureel van Weldadigheid van Gorseem nog één rente van 8,30 frank. Die rente wordt in 1914 voor het laatst geïnd. In de loop van dat jaar wordt hij afgelost.

De intresten op kapitalen die het Bureel heeft uitstaan in kasbons van de Staat bedragen in de onderzochte periode 189 frank per jaar. Het Bureel heeft een kleiner bedrag belegd bij het Gemeentekrediet. De intrest daarop stijgt van 9 frank in 1913 en 1914 tot 18 frank per jaar vanaf 1916. Tot 1917 beschikt het Bureel over een rekening bij de Spaar -en Lijfrentekas. Die brengt van 1911 tot 1917 een bescheiden intrest op die schommelt tussen 0,54 en 1,60 frank per jaar.

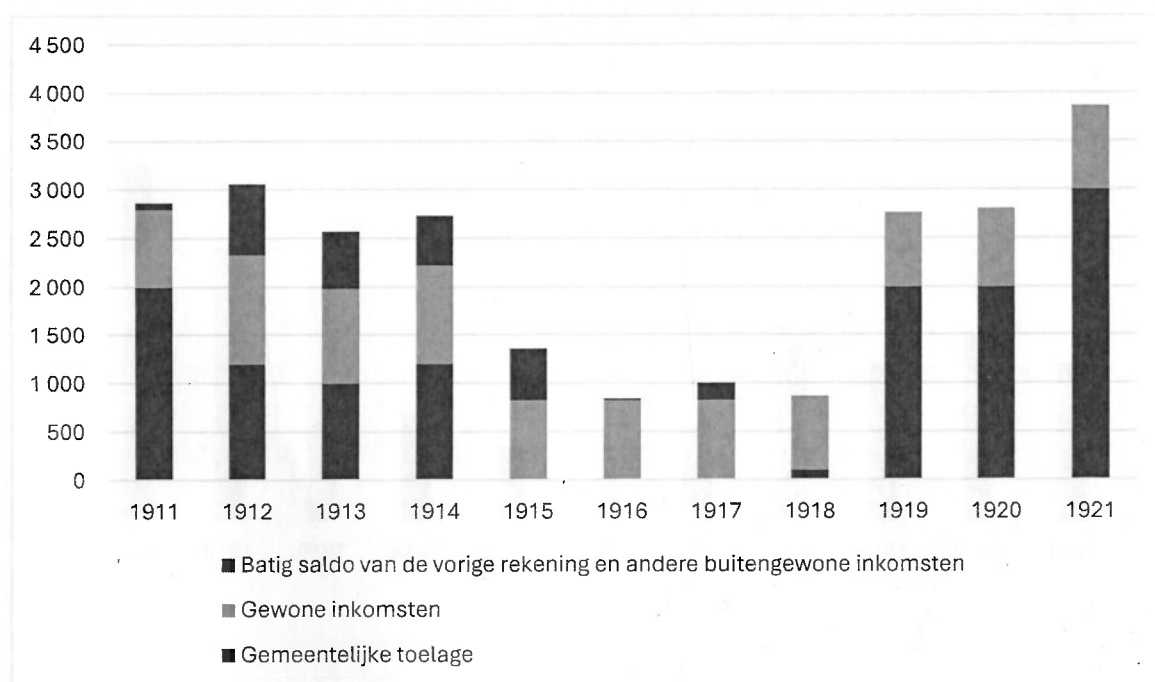
De landerijen van het Bureel zijn wellicht grotendeels afkomstig van de vroegere armentafel van Gorseem. Zij worden verpacht. Tot in 1917 begroot de ontvanger de jaarlijkse inkomsten uit de pachten op 586 frank, maar dat bedrag weet hij enkel in 1912 ook daadwerkelijk te innen. In 1911 bedraagt de pachtopbrengst 522 frank. Van 1913 tot 1920 is dat 559,50 frank. In 1921 worden de pachten opgetrokken tot 641 frank.

Het jachtrecht op de landerijen van het Bureel is verpacht voor 19,40 frank per jaar. Tijdens de oorlogsjaren zijn de jacht en het recht om een vuurwapen te gebruiken sterk aan banden gelegd. Om die reden wordt het jachtrecht voor de jaren 1915-1918 niet geïnd.

De gemeentelijke toelage is de voornaamste bron van inkomsten voor het Bureel van Weldadigheid van Gorsem. In de periode van 1911 tot 1914 kan de ontvanger zich jaarlijks verheugen in een *gewone* toelage vanwege het gemeentebestuur 1.000 (1911), 1.000 (1913) of 1.200 frank (1912 en 1914). Van 1915 tot 1919 valt die toelage weg, op een tussenkomst van 100 frank in 1918 na. In 1920 en 1921 moeten gemeentelijke toelagen van 2.000 en 3.000 frank helpen om de financiën van het Bureel weer recht te trekken.

Een positief saldo van een jaarrekening dat overgedragen wordt naar het volgende jaar, wordt beschouwd als een *buitengewone ontvangst*. Zo kan er van 1911 tot 1917 jaarlijks een positief saldo van het vorige jaar ingeschreven worden. Het overschot van 1911 bedraagt 730,54 frank. Van dan of gaat het in dalende lijn. Vanaf 1918 moet jaarlijks het tekort van het voorgaande jaar ingeschreven worden als *buitengewone uitgave*. Dat tekort loopt in 1921 op tot 898,82 frank.

Andere buitengewone inkomsten komen voort van de verkoop van land of van bomen. In 1912 brengt de verkoop van 2 are en 12 centiare grond aan de Nationale Maatschappij der Buurtspoorwegen 232,34 frank op. De verkoop van omgewaaide bomen levert dat jaar 55 frank op. In 1913 boekt de ontvanger een legaat van 50 frank en 11 frank *opbrengst van eenen omgewaaiden canada in de beemd van 't arbureel*. In 1914 boekt de ontvanger een buitengewone ontvangst van 237,04 frank uit de aflossing van een kapitaal aan het Bureel. In 1919 staat de gemeente het Bureel een *buitengewone toelage* van 2.000 frank toe, die als een buitengewone ontvangst geboekt wordt.

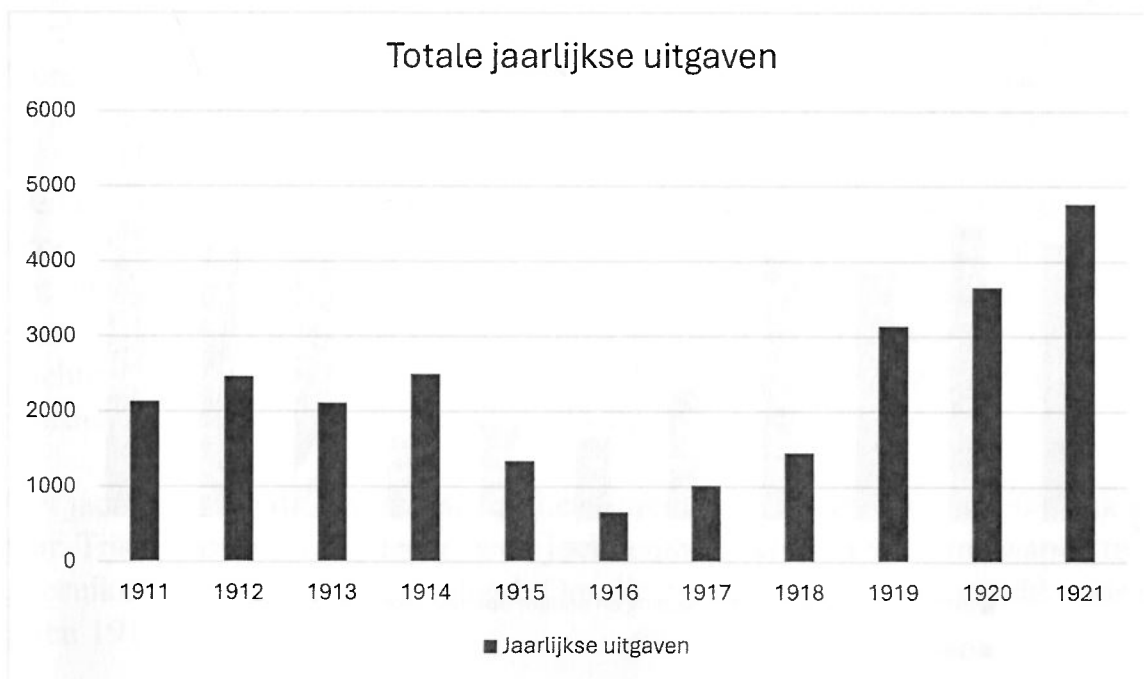

De jaarlijkse inkomsten van het Bureel schommelen sterk. Dat heeft alles te maken met de grote verschillen in de jaarlijkse toelagen vanwege de gemeente. De "eigen" inkomsten van het Bureel bedragen in de onderzochte periode gemiddeld 874,41 frank per jaar. Als we de vier oorlogsjaren waarin de gemeente het bureel geen of slechts 100 frank toelage geeft buiten beschouwing laten, bedraagt de gemeentelijke tussenkomst gemiddeld 1.771 frank, of ruim twee keer zoveel als wat het Bureel zelf in te brengen heeft.

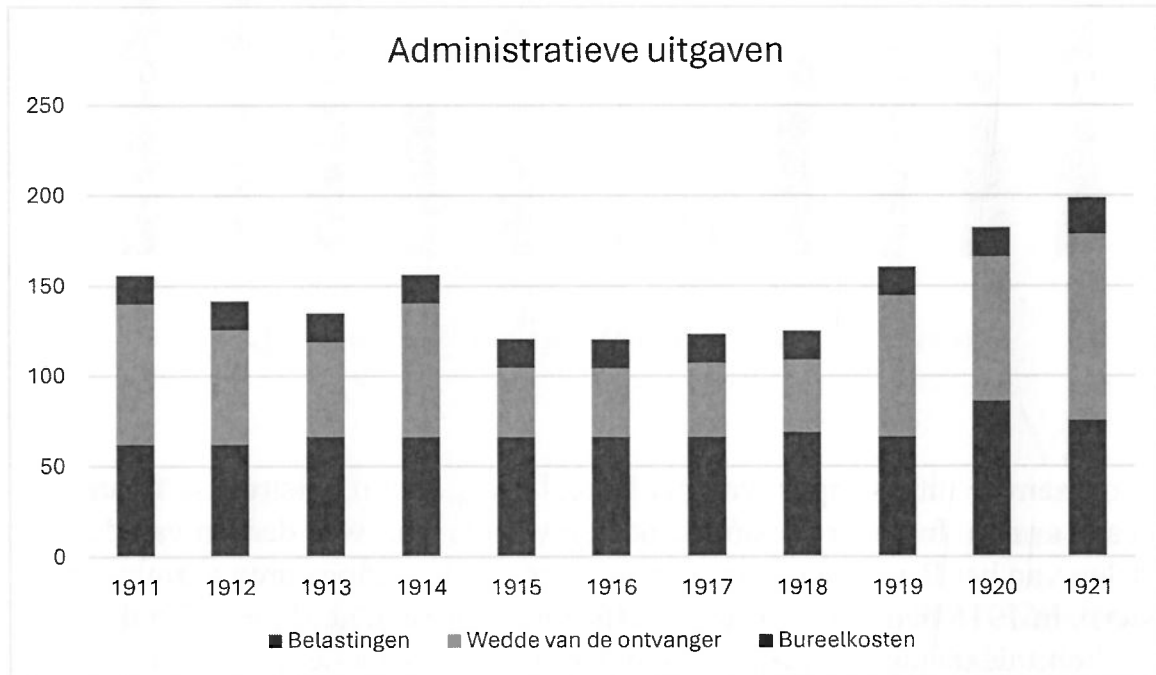
Uitgaven

Zoals dat voor de inkomsten het geval is, maakt de ontvanger van het Bureel ook voor de uitgaven onderscheid tussen *gewone* en *buitengewone* uitgaven. Tot de eerste categorie rekt hij de jaarlijks terugkerende uitgaven: de grondbelastingen die het Bureel moet betalen, de vergoeding voor de ontvanger, bureelkosten en allerlei uitgaven aan en ten behoeve van de behoeftigen in de gemeente. Tot de buitengewone uitgaven rekt hij een belegging of een toelage aan de plaatselijke afdeling van het Hulp -en Voedingscomiteit in de oorlogsjaren. Ook een negatief saldo van het vorige jaar wordt als een buitengewone uitgave beschouwd.

De totale uitgaven van het Bureel schommelen in de jaren 1911-1914 rond de 2.250 frank. Tijdens de oorlogsjaren nemen die uitgaven een flinke duik, om na de oorlog weer te stijgen van 3.140,91 frank in 1919 tot 4.766,22 frank in 1921.

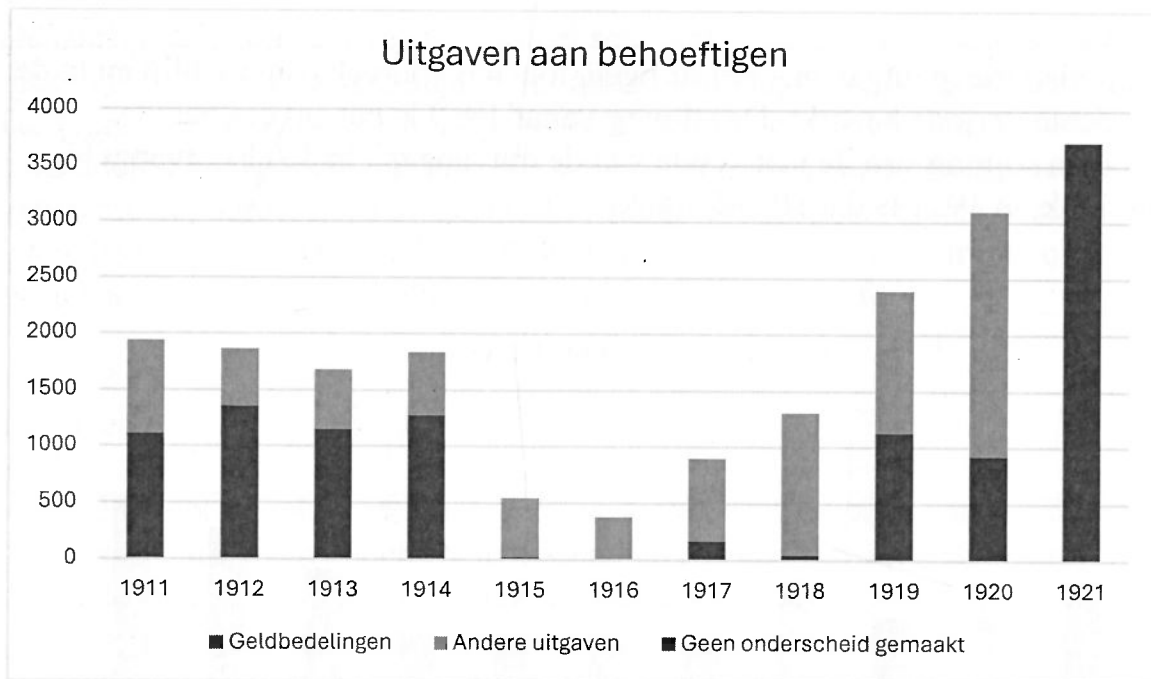

De administratieve uitgaven – belastingen, lonen en bureelkosten – blijven in de onderzochte periode beperkt. De stijging vanaf 1919 is het gevolg van de bescheiden stijging van de jaarwedde van de ontvanger². In 1911 ontvangt hij 77,98 frank, in 1921 is dat 103,35 frank.

De uitgaven ten behoeve van noodlijdende mensen in Gorsem bedragen in de periode 1911-1914 circa 1.800 frank per jaar. Tijdens de oorlog daalt dat scherp. In 1916 wordt zelfs nog maar 381,03 frank besteed aan behoeftigen. Van dan af, en vooral vanaf 1919, stijgt dat bedrag weer snel.

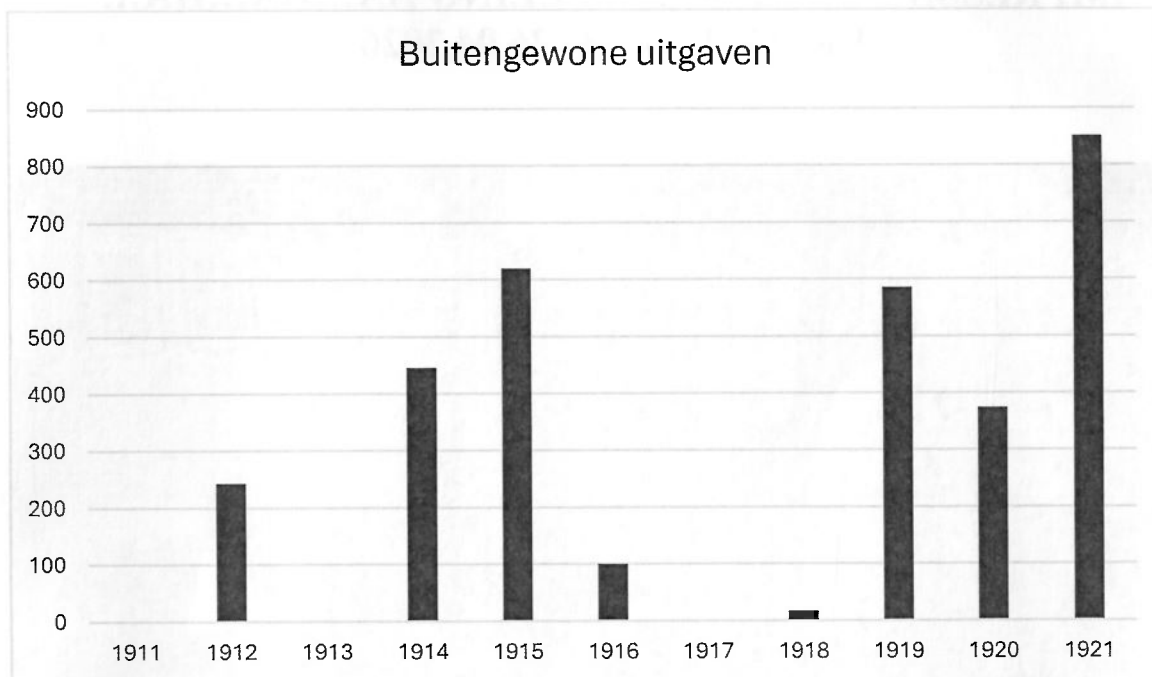
² Het bedrag dat jaarlijks aan de ontvanger betaald wordt is afhankelijk van de inkomsten van het Bureel.

De voornaamste uitgavenpost van het Bureel bestaat uit rechtstreekse financiële steun aan armen. In de jaren vóór de oorlog wordt ruim twee derden van de middelen van het Bureel daaraan besteed. Tijdens de oorlogsjaren vermindert dat sterk. In 1916 bedeeft het Bureel zelfs helemaal geen geld meer. Na de oorlog komt deze uitgavenpost terug, maar op een bescheidener niveau.

Het Bureel steunt de behoeftige gemeentenaren niet alleen door hen geld te geven. Het doet dat ook door de rekening voor hun onderhoud in een hospitaal of een rusthuis te betalen, door de geneesheer en de vroedvrouw te betalen die voor de armen in de gemeente zorgen, door bij te dragen in de kosten voor medicamenten of door bij te dragen in de betaling van de huishuur voor een onvermogene. Jaarlijks moet het Bureel ook enkele doodskisten betalen. In de rekening voor 1911 schrijft de ontvanger een uitzonderlijke kostenpost in. Dat jaar betaalt het Bureel 320 frank voor een heelkundige ingreep en vervolgens de levering van een *caoutchoukbeen* – een kunstbeen – aan een zekere Ceuleers.

De buitengewone uitgaven schommelen sterk. In 1912 en 1914 wordt er telkens een bedrag van enkele honderden franks belegd bij het Gemeentekrediet. In 1914 wordt ook een achterstallige doktersrekening van 201 frank als een buitengewone uitgave geboekt. In 1915 en 1916 geeft het Bureel een toelage van respectievelijk 410 en 100 frank aan het Nood- en Voedingscomiteit. In 1915 wordt een achterstallige huishuur van 210 frank als een buitengewone uitgave geboekt. In de rekeningen voor de jaren 1918-1921 wordt telkens het negatieve saldo van het vorige jaar als een buitengewone uitgave geboekt.

Besluit

Het Bureel van Weldadigheid van Gorsem is in de periode 1911-1921 sterk afhankelijk van de financiële steun van het gemeentebestuur. Tijdens de oorlogsjaren valt die steun weg, wellicht omdat het gemeentebestuur er in die periode de voorkeur aan geeft om via de plaatselijke afdeling van het Hulp -en Voedingscomité³ te werken. De werking van het Bureel valt dan stil en het voorziet dan vooral nog in de kosten van de geneesheer en de vroedvrouw die de zorg voor de armen op zich nemen. Na de oorlog herneemt het gemeentebestuur de structurele bijdrage aan het Bureel. De opeenvolgende tekorten in de jaarrekeningen voor de naoorlogse jaren geven echter aan dat het jaren duurt voor het Bureel van Gorsem zijn financiën weer op orde heeft.

Rombout Nijssen en Etienne Vanoirbeek

³ Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité was een organisatie die tijdens de Eerste Wereldoorlog met instemming van de Duitse overheid hoofdzakelijk buitenlandse voedingshulp verdeelde. In de meeste gemeenten waren plaatselijke afdelingen van het comité actief.